

แม่หญิง ลุ่มน้ำอิง

- สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง
- เครือข่ายแม่หญิงพะเยา
- เครือข่ายแม่หญิงลุ่มน้ำอิง

สนับสนุนโดย

CRITICAL ECOSYSTEM
PARTNERSHIP FUND

แม่หญิง

ลุ่มน้ำอิง

แม่หญิงลุ่มน้ำอิง

ISBN: 978-616-92672-2-5

- ผู้เขียน** ชีระพงศ์ โพธิ์มัน อริตา รัชธานี และ นันทน์ภัส เมืองวงษ์
- พิมพ์ครั้งแรก** มิถุนายน 2560
- จำนวนพิมพ์** 1,000 เล่ม
- ราคา** 50 บาท
- แปลบทสรุป** อัยยริน มั่นคง
- จัดพิมพ์โดย** สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง (Mekong Community Institute, MCI)
49/4 หมู่ 4 ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200
www.mekongci.org
- สนับสนุนโดย** Critical Ecosystem Partnership Fund (CEPF) และ
สหภาพนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (IUCN)
- ออกแบบ/พิมพ์ที่** หจก.วนิดาการพิมพ์ 14/2 หมู่ 5 ตำบลสันผีเสื้อ อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงใหม่ 50300 โทรศัพท์/โทรสาร 0 5311 0503-4

สารบัญ

01 บทสรุป

05 Executive Summary

11 ผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม

- ผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมในบริบททั่วไป 12
- ผู้หญิงกับธรรมชาติและปัญหาสิ่งแวดล้อม
ในสังคมไทย 14

19 แม่หญิงกับสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำอิง

- นิเวศและวัฒนธรรมลุ่มน้ำอิง 20
- ปัญหาสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์
โดยภาคประชาชนในลุ่มน้ำอิง 22
- “แม่หญิง” และ “ป้อจาย” 27
กับการอนุรักษ์ป่าชุ่มน้ำบ้านบุญเรือง
- ป่าชุมชนแม่ร่องชุยกับ “ป้อจาย” และ “แม่หญิง” 33
- นักวิชาการลูกแม่น้ำอิง 38
- ข้าราชการหญิงนักอนุรักษ์และพัฒนา 41
- เครือข่ายแม่หญิงลุ่มน้ำอิง 45

46 ข้อคิดเห็นและเสนอแนะเชิงนโยบาย

48 เอกสารอ้างอิง

แม่หญิง
ลุ่มน้ำอิง

บทสรุป

การร่วมคิดและร่วมทำอย่างเท่าเทียมของผู้หญิงในการอนุรักษ์มีความสำคัญ เพราะหญิงและชายมีความรู้ ทักษะ และวิธีการทำงานที่ต่างกัน การอนุรักษ์ซึ่งละเอียดอ่อนมีหลายแง่มุมต้องอาศัยทั้งชายและหญิง ในสังคมไทย “ผี” ผู้ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติส่วนมากเป็นเพศหญิง เช่น พระแม่ธรณี แม่คงคา ซึ่งคนไทยผูกพันอยู่กับธรรมชาติผ่านผีเหล่านี้ตลอดทั้งปี ผ่านประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การเลี้ยงผีฝ่าย การลอยกระทง เป็นต้น ผู้หญิงจึงเปรียบเหมือนผู้พิทักษ์และผู้เชื่อมโยงธรรมชาติเข้ากับคน อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ของชายหญิงกับธรรมชาติก็มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ในการอนุรักษ์บทบาทและความคิดของผู้หญิงแตกต่างกันไปตามระดับตั้งแต่ระดับบุคคล ครัวเรือน ชุมชน ไปจนถึงระดับสังคมภายนอก รวมถึงต่างไปตามสังคมที่อาศัยอยู่ วัย เชื้อชาติ การศึกษา และยุคสมัยที่ไม่หยุดนิ่ง

ลุ่มน้ำอึ่งเป็นที่ราบลุ่มสำคัญแห่งหนึ่งของภาคเหนือ ตั้งอยู่ในจังหวัดพะเยาและเชียงราย ด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์และทรัพยากรที่หลากหลายเชื่อมต่อกันทั้งภูเขา ป่าต้นน้ำ ที่ราบ ป่าชุ่มน้ำ และแม่น้ำที่ตอนล่างเชื่อมอยู่กับแม่น้ำโขง ทำให้มีระบบนิเวศอุดมสมบูรณ์และเฉพาะตัว เช่นการมีป่าชุ่มน้ำจำนวนมากในลุ่มน้ำตอนล่าง

ในลุ่มน้ำอึ่งมีปัญหาสิ่งแวดล้อมหลายด้าน เช่น การเสื่อมโทรมของป่าต้นน้ำและป่าริมน้ำอึ่งทำให้ปลาและสัตว์น้ำลดลง ซึ่งปัญหาต่างๆ เกิดขึ้นจากหลายสาเหตุและมีหลายประการที่แตกต่างไปจากพื้นที่อื่น เช่น การเปลี่ยนแปลงที่ผิดปกติของระดับน้ำแม่น้ำโขงที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของแม่น้ำอึ่ง หรือการปลูกสวนกล้วยขนาดใหญ่ริมฝั่งแม่น้ำอึ่งของบริษัทจีนเพื่อส่งกล้วยกลับไปขายยังประเทศตนเอง

การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำอึ่งโดยภาคประชาชนก็มีมาอย่างต่อเนื่อง มีการรวมเป็นกลุ่มและเครือข่ายเพื่อจัดการกับปัญหาตามสถานการณ์ของปัญหาที่เกิดขึ้น ทั้งกลุ่มของคนในเมืองและกลุ่มของชาวบ้านที่ทำงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น “สภาประชาชนลุ่มน้ำอึ่ง” ที่มีความเข้มแข็งและบทบาทสำคัญมากขึ้นในปัจจุบัน ไม่เพียงแต่ในเรื่องเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาแต่ยังรวมไปถึงเรื่องป่าต้นน้ำและพื้นที่ชุ่มน้ำด้วย ถึงแม้จะมีการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการอนุรักษ์อยู่มาก แต่ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมและมีบทบาทสำคัญส่วนมากเป็นผู้ชาย ซึ่งต่อมาได้มีการตั้ง “เครือข่ายแม่หญิงลุ่มน้ำอึ่ง” ขึ้นเพื่อส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงในการอนุรักษ์ให้มากขึ้น

จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมของสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขงร่วมกับเครือข่ายแม่หญิงพะเยา เครือข่ายป่าชุมชนแม่ร่องซุย กลุ่มแม่หญิงบุญเรือง และกลุ่มอนุรักษ์บ้านบุญเรือง พบว่าบทบาทของผู้หญิงในลุ่มน้ำอึ่งมีความน่าสนใจหลายกรณี **กรณีแรก** เป็นบทบาทและความสัมพันธ์ของป้อจายและแม่หญิงกับป่าชุ่มน้ำบ้านบุญเรืองในลุ่มน้ำอึ่งตอนล่างที่แตกต่างกันเมื่อเทียบในเชิงปริมาณป้อจายและแม่หญิงเข้าไปเก็บหาจากป่าพอ ๆ กัน

แต่ต่างกันในชนิดของทรัพยากร วิธีการ และสถานที่การเก็บหา ผู้ชายเป็นกลุ่มหลักที่เข้าไปหาปลา ของป่า และไม่ใช้สอยเพราะคล่องตัวกว่า ส่วนผู้หญิงจะเก็บหาผักและแมลง ในการหาปลาก็จะใช้เครื่องมือง่ายๆ ในพื้นที่ที่ไม่อันตรายอย่างการใช้สวิง เบ็ด และจ้ำ ตามริมฝั่งหรือหนองน้ำ ส่วนผู้ชายจะใช้เครื่องมือที่ต้องออกแรงและลงน้ำลึก ในด้านการอนุรักษ์ชาวบ้านมีความเข้มแข็งมากทั้งชายและหญิง สามารถร่วมกันปกป้องป่าบุญเรื่องไว้ได้จากการที่จะถูกนำไปเป็นพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษได้อย่างประสบผลสำเร็จในเวลาไม่นานนักแม้จะไม่เคยต่อสู้มาก่อน มีการรวมกันเป็น “กลุ่มอนุรักษ์ป่าบุญเรื่อง” รวมทั้ง “กลุ่มแม่หญิงบุญเรื่อง” ขึ้นเพื่อการรักษาป่า ในการทำกิจกรรมก็จะหารือร่วมกันทุกฝ่ายและแบ่งงานกันไปตามความถนัด

กรณีที่สอง เป็นความแตกต่างกันของปัจจัยและแม่หญิงในความสัมพันธ์กับป่าชุมชนแม่ร่องซุยในอำเภอดอกคำใต้และบทบาทต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า ผู้หญิงเป็นผู้เชื่อมโยงป่าเข้ากับครอบครัวและชุมชนผ่านการทำอาหารที่เป็นพืชผักจากป่าและความรู้ของผู้หญิงเกี่ยวกับป่าและอาหาร เพราะในวัฒนธรรมภาคเหนือ อาหารหลักที่กินประจำวันในครัวเรือนกว่าร้อยละ 70 จะเป็นเมนูที่มีผักเป็นส่วนประกอบหลักซึ่งจะเป็นหน้าที่ผู้หญิงในการทำ ส่วนผู้ชายจะทำอาหารที่เป็นเนื้อ เช่น ลาบ ส้า ในด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ผู้ชายจะมีสัดส่วนมากกว่าและทำหน้าที่ในการออกหน้า ส่วนผู้หญิงซึ่งมีความละเอียดอ่อนจะทำเกี่ยวกับการประสานงานและเอกสาร อย่างไรก็ตามเมื่อมีการประชุมปรึกษาหารือ เสียงของผู้หญิงจะหนักแน่นและมีคุณภาพ

กรณีที่สาม เป็นเรื่องราวของนักวิชาการที่มีบทบาทหลายอย่างต่อการอนุรักษ์และผู้หญิง ดร.สหัทยา วิเศษ อาจารย์จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา เป็นลูกน้ำอิงโดยกำเนิด ก่อนมาเป็นอาจารย์ได้ทำงานเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและผู้หญิงมาหลายอย่างโดยเฉพาะงานด้านวิชาการเกี่ยวกับลุ่มน้ำอิง ในช่วงที่ทำงานให้กับมูลนิธิพะเยาเพื่อ

การพัฒนาจึงทำให้มีผลงานด้านวิชาการมาอยู่มาก ปัจจุบันนอกจากต้องทำงานหนักในการสอนและการวิจัยแล้ว ดร.สัททยา ยังทุ่มเทช่วยงานให้กับองค์กรต่าง ๆ อีกกว่า 15 องค์กร ทั้งงานด้านผู้หญิง การพัฒนาชุมชน และการอนุรักษ์ในลุ่มน้ำอิง เช่น เป็นที่ปรึกษาเครือข่ายแม่หญิงพะเยา กองเลขานุการของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เป็นต้น

กรณีที่ดี เป็นบทบาทของข้าราชการหญิง โสภา วงศ์ใหญ่ ปลัดเทศบาลตำบลสันมะค่า อำเภอลำปาง จังหวัดเชียงราย ผู้มีความผูกพันกับสายน้ำและทำงานเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อมด้วยความรักและความมุ่งมั่น ในงานด้านการอนุรักษ์ได้ผลักดันการอนุรักษ์พันธุ์ปลาในลำน้ำอิงและน้ำพุร่วมกับผู้นำในท้องถิ่น โดยใช้หลักการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน รวมทั้งการดึงเอาศาสนาและวัฒนธรรมพื้นบ้านมาใช้ นอกจากปลาแล้วยังทำเรื่องสิ่งแวดล้อมในครัวเรือนและชุมชน การจัดการน้ำ การรักษาป่า ที่ดิน รวมถึงปัญหาสัตว์ป่าด้วย ในปัจจุบันกำลังร่วมกับหลายภาคส่วนในการพัฒนา “สันมะค่าโมเดล” ขึ้น โดยการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมของตำบล

Executive Summary

The equal participation of women in environmental conservation in both thinking and actions is important as males and females have different knowledge, attitudes, skills, and practices.

Environment conservation is a complex and has many dimensions that requires both men and women. In Thai societies, ‘Phi’ (spirits) that protect natural resources are mainly female such as ‘Mae (mother) Thoranee (earth)’ ‘Mae Kongka (river)’. Thai people are deeply bonded with the nature via those spirits all year long through traditions and rituals, for example, worshipping ‘Phi Fai’ (spirits of traditional dams) and Loy Krathong Festival. Thus, it can be stated that women are the guardians that connect natures to humans. However, the relationships between both men and women and the nature change over time. The thoughts and roles of women in the conservation are various from personal, family, community, and public levels. In addition, there are several factors differentiating their thoughts and roles, such as residing society, age, nationality, education, and the ever-changing time.

The Ing River Basin is one of the important plains of the Northern Thailand. It situates in Phayao and Chiang Rai provinces. The basin has diversity of natural resources that consist of mountains, watershed forest, plains, wetland forest and the river which has its lower body connects to the Mekong River. Because of the diversity and its suitable geography, the basin is abundant and has unique ecosystems, such as abundant wetland forests in the lower basin.

In the basin, there are a number of environmental problems such as the degradation of watershed forest and forests on the Ing river banks. As a result fish and other aquatic animals are decreased. There are several causes of the problems and many of them differ from other areas. For example, the abnormal changes of Mekong River's water levels affecting Ing ecosystems, and the Chinese-owned large banana plantations on the bank of Ing River for exports back to their own country.

The environmental conservation by civil society has been continuously in action. There are the formations of groups and networks to solve the problems accordingly to their situations. Some groups are urban people. Some of them are villagers working with NGOs, such as 'People's Council of Ing River Basin' (PCIR) which has strengthened and increased their roles in not only on fish conservation, but also watershed forests and wetland. Although, there is a lot of people's participation, those who are the main participates and play important roles are predominantly males. Later on, 'Ing River Basin Woman Network' is established to strengthen women's roles in environmental conservation.

To investigate about the women's roles, Mekong Community Institute (MCI) conducted participatory action research (PAR) in cooperate

with local organizations, such as Phayao Woman Network (PWN), Mae Rongkui Forest Community Network, Boonrueng Woman Group (BWG), and Boonrueng Forest Conservation Group (BFCG). We have found that the roles of women in Ing River Basin have many interesting cases. The **first case** is about the different relationship between male and female and Boonrueng wetland forests, and their roles in the protection of the forest. In comparison of the quantity, the collecting forest products of men and women from the forests is the same. But the differences lie in the kinds of resources, methods, and the collecting areas. Men mainly go find fish, forest products, and woods because they are more agility. While, women collect vegetables, insects. For fishing, they use simple tools the not dangerous areas, such as using dip-nets and fishing rods along river banks and in swamps. Whereas men use fishnets that require a heavy strength and go deep in the water. When they gather a lot of food from the forest, it is women's roles to sell them or share with the neighbors. In the conservation aspect, the villagers have the strength both men and women. They work together to protect Boonrueng forest from grabbing for special economic zone successfully in a short period of time despite having no experience in resistance. BFCG as well as BWG were established to protect their forest. To organize an activity, a meeting will be held with the participation of all groups. And jobs will be assigned depending on the skills of men and women.

The **second case** is the differences between men and women in relation to Mae Rongkui Community Forest in Dokkamtai District and the roles in the forest protection and restoration. The women are the ones who connect the forests to households and community via food

made from vegetables from the forest, as well as though their knowledge related to the food and forest. Because in the North of Thailand, over 70% of the staple dishes consumed daily have plants as main ingredients and women are the ones who cook these plant dishes. Whereas men cook meat-based dishes such as ‘Larb’ and ‘Saa’ (spicy beef salads). In the aspect of forest conservation and restoration, the ratio of men is higher and their roles are the appearance of the group. Whereas women have the roles of documentations, coordination and organization because they are neater and more delicate. However, in meetings or consultations, voices of women are firm and quality.

The **third case** is the story of a scholar who has various roles regarding the conservation and women. Dr. Sahattaya Wiset, a Lecturer from Mahachulalongkorn Rajavidyalaya *University*-Phayao Campus, is a daughter of Ing River since birth. Before becoming a Lecturer, she has worked for the environment and women in many aspects especially the academic works about Ing River Basin. While working for Phayao for Development Foundation, she had many academic works. Nowadays aside from working hard teaching and researching, Dr. Sahattaya dedicates herself to help more than 15 organizations working in wide areas such as female, community development, and Ing River Basin conservation. Her work includes an Advisory Committee of PWN and a member of Secretary Team of PCIR and etc.

The **fourth case** is the roles of a female governmental official, Sopa Wongyai. She is Deputy Mayor of Sanmakha Sub-district Municipality, Pa Daet, Chiang Rai Province. She is bonded to the river and works for

societies and environments with love and determination. For conservation, she has worked with local leaders for fish conservation in the Ing and Pung Rivers. Her main approach is participation of all sectors, as well as adapting religion and local culture for the conservation. Aside from fish, she also works on environment in households and communities, water management, forest, land, and wildlife. These days, she is working with various sectors to develop ‘Sanmakha Model’ by drafting municipality legislation for local management of environment.

ผู้หญิง กับสิ่งแวดล้อม

ในกลุ่มน้ำอิง การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยภาคประชาชนเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่ผู้ที่มีส่วนร่วมและมีบทบาทสำคัญส่วนมากเป็นผู้ชาย จึงเป็นที่มาของการดำเนินโครงการเพื่อส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงในการอนุรักษ์ให้มากขึ้น ซึ่งยังส่งผลให้มีการก่อตั้ง “เครือข่ายแม่หญิงกลุ่มน้ำอิง” ขึ้น รวมทั้งมีการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเพื่อเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของชายหญิงกับธรรมชาติและบทบาทการอนุรักษ์ในกลุ่มน้ำอิง โดยสถาบันชุมชนกลุ่มน้ำโขง ร่วมกับเครือข่ายแม่หญิงพะเยา เครือข่ายป่าชุมชนแม่ร่องซุย กลุ่มแม่หญิงบุญเรือง และกลุ่มอนุรักษ์ป่าบุญเรือง ภายใต้การสนับสนุนของ Critical Ecosystem Partnership Fund (CEPF) และสหภาพนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (IUCN) ซึ่งการศึกษาพบว่าบทบาทของหญิงชายในกลุ่มน้ำอิงมีความน่าสนใจหลายกรณี

ผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม ในบริบททั่วไป

ปัจจุบันโลกให้ความสำคัญเรื่องผู้หญิงกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมากขึ้น ด้วยความคิดสำคัญโดยสรุปสองประการคือ **ประการแรก** ความไม่สมดุลของความคิดชาย-หญิงในสังคมมนุษย์ทำให้ธรรมชาติไม่สมดุลและเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ยากจะแก้ ในขณะที่ครึ่งหนึ่งของสังคมมนุษย์เป็นเพศหญิงซึ่งก็จะมีความรู้ความคิดและทัศนคติต่อธรรมชาติแตกต่างจากชาย แต่ความคิดความอ่านในโลกส่วนใหญ่กลับเป็นของผู้ชายหรือเกิดขึ้นมาจากผู้ชาย จึงทำให้การพัฒนาหรือดำเนินไปของโลกขาดความสมดุล แนวคิดแบบผู้ชายที่มักเร่งการใช้ทรัพยากรเพื่อการรุดหน้าทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีต้องประกอบกับความละเอียดรอบคอบและอ่อนโยนของผู้หญิง จึงจะทำให้การใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่างรู้คุณค่าและยั่งยืน ซึ่งการไม่สมดุลที่ว่านี้รวมไปถึงความคิดในด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วย ดังจะเห็นว่าปรัชญาแนวคิดนโยบายและแผนงานการอนุรักษ์เกิดมาจากความคิดของผู้ชายหรือเป็นแนวคิดแบบผู้ชายเสียส่วนใหญ่ ซึ่งก็แน่นอนว่ามันมีผลโดยตรงต่อการลงมือทำการอนุรักษ์

ประการที่สอง การขาดการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในการลงมือทำ นอกจากความคิดแล้วการปฏิบัติการก็มีความละเอียดอ่อนและแตกต่างกันไปตามเพศ วัย เชื้อชาติ รวมไปถึงช่วงเวลาและสถานที่ การขาดการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนเป็นปัญหาสำคัญเพราะเราจำเป็นต้องสัมพันธ์ จัดการ หรือแก้ปัญหาอย่างแตกต่างกันไปตามความซับซ้อนและละเอียดอ่อนของธรรมชาติ และปัญหาสิ่งแวดล้อมที่แตกต่าง และผันแปรไปตามปัจจัยของแต่ละสถานที่และช่วงเวลา นอกจากนี้การมีส่วนร่วมของผู้หญิงยังเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มคนอื่น ๆ ในสังคมที่ถูกละเลย เช่น เด็ก ชุมชนท้องถิ่น กลุ่มชาติพันธุ์ และกลุ่มคนด้อยโอกาสอื่น ๆ

การร่วมคิดและร่วมทำของผู้หญิงมีความสำคัญและจำเป็นด้วยความคิดที่ว่า 1) ผู้หญิงมีความใกล้ชิดกับธรรมชาติต่างไปจากผู้ชาย 2) ผู้หญิงได้รับผลกระทบมากกว่าเมื่อเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะผู้หญิงในชนบทที่จะใกล้ชิดอยู่กับธรรมชาติมากกว่า มีความผูกพันและความรู้สึกที่ละเอียดลึกซึ้งต่อถิ่นฐานหรือทรัพยากรมากกว่า ในขณะที่มีทางเลือกในการดำรงชีวิตน้อยกว่าเพราะถูกกำหนดให้อยู่ในกรอบธรรมเนียมและประเพณีของสังคม เช่น ความไม่เหมาะสมและอันตรายในการเดินทางไกลหรือไปค้างอ้างแรมต่างถิ่น อันตรายในยามค่ำคืน อาชีพสำหรับผู้หญิงที่มีน้อยกว่า เมื่อเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมผู้หญิงจึงต้องอยู่เผชิญกับปัญหาในหมู่บ้านในขณะที่ชายเดินทางไปทำงานในต่างถิ่นได้ง่ายกว่า 3) ผู้หญิงมีความละเอียดอ่อนในการจัดสรรการใช้ทรัพยากรมากกว่า ทั้งการประหยัด ใช้จ่ายอย่างรู้คุณค่า การจัดสรรวางแผน การถนอมอาหาร ซึ่งนอกจากจะช่วยลดค่าใช้จ่ายในบ้านแล้ว ที่สำคัญคือเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าทำให้เกิดประโยชน์สูงสุด ลดการบริโภคที่เกินความจำเป็นและลดการทำลายสิ่งแวดล้อม 4) ข้อจำกัดทางสังคมของผู้หญิงในสมัยปัจจุบันน้อยลง มีความเท่าเทียมกันมากขึ้นของหญิงชาย เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงไปของสังคมในหลายด้าน โดยเฉพาะการผลิตอาหารและรายได้ของครอบครัวและการศึกษา ซึ่งมีผลสำคัญต่อโครงสร้างทางสังคมที่เปลี่ยนแปลง 5) ผู้หญิงมีความอดทนและละเอียดอ่อนกว่า การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมต้องใช้ความใจเย็น ละเอียดอ่อน และอดทน 6) การเพิ่มบทบาทของผู้หญิงในด้านสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดความสมดุลทางความคิด โครงสร้างทางสังคม และค่านิยมอื่น ๆ ในสังคม เช่น สิทธิทางสังคม บทบาทการเป็นผู้นำทางสังคมและการเมือง ความรุนแรงในครอบครัว

ผู้หญิงกับธรรมชาติ และปัญหาสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย

ความสัมพันธ์ของสังคมกับธรรมชาติเกี่ยวพันกับอำนาจทางสังคมของเพศหรือความเป็นหญิง-ชายเพราะความรู้ ความคิด และบทบาททางด้านสิ่งแวดล้อมของแต่ละเพศต่างกัน และอำนาจของเพศก็มีส่วนกำหนดโครงสร้างทางสังคม ซึ่งก็เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ ซึ่งความสัมพันธ์และอำนาจดังกล่าวต่างก็แปรเปลี่ยนไปตามยุคตามสมัย

ในด้านอำนาจ นักวิชาการหลายท่านให้ข้อคิดเห็นว่าในอดีตของไทยความเป็นหญิงมีอำนาจทางพิธีกรรมมากกว่า โดยเฉพาะในความเชื่อดั้งเดิมหรือการนับถือ “ผี” หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ดังจะเห็นจากผีบรรพบุรุษซึ่งเป็น “ผีดี” ช่วยปกป้องคุ้มครองลูกหลาน ส่วนมากจะเป็นผีผู้หญิง หลังจากที่มีการเผยแพร่เข้ามาของวัฒนธรรมจากอินเดียและตะวันตกก็ทำให้มีการผสมผสานกันอย่างกลมกลืนของอำนาจชายและหญิง (ประชาชาติธุรกิจออนไลน์, 2559) ซึ่งหลังจากนั้นก็มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาตามสมัย ดังเช่นในช่วงที่ครอบครัวในสังคมไทยอยู่กันอย่างใกล้ชิด เมื่อแต่งงานฝ่ายชายก็ต้องไปอยู่บ้านฝ่ายหญิงและในบางชุมชนก็ต้องเปลี่ยนไปนับถือผีประจำตระกูลของฝ่ายหญิงด้วย แต่ในปัจจุบันสังคมส่วนใหญ่ก็ไม่ค่อยถือธรรมเนียมนี้แล้ว

ในเรื่องธรรมชาติ ความเชื่อเรื่อง “ผี” ไม่ใช่เรื่องไร้สาระแต่เป็นสิ่งที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติที่มีมาอย่างยาวนานในสังคมไทย ดังเช่นความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านลุ่มน้ำชีในภาคอีสานที่เชื่อว่าธรรมชาตินั้นยิ่งใหญ่ “ผี” เป็นเจ้าของและผู้ปกป้องรักษาทรัพยากร ชาวบ้านเป็นเพียงผู้ยืมใช้ประโยชน์ (สุรียา สมทคุปดี และคณะ, 2536) ในสังคมไทย ผีผู้ปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติส่วนมากเป็นเพศหญิง เช่น พระแม่ธรณี แม่คงคา

แม่น้ำ แม่โพสพ ซึ่งคนไทยโดยเฉพาะในชนบทผูกพันอยู่กับธรรมชาติผ่านทางผี เหล่านี้ตลอดทั้งปีผ่านประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การเลี้ยงผีผาย เลี้ยงผีขุนน้ำ การลอยกระทง การไหว้พระแม่โพสพ การไหว้แม่ย่านาง การขอฝน การบวงสรวงเรือหรือเครื่องมือก่อนออกหาปลา เป็นต้น

ในด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมซึ่งเริ่มเกิดขึ้นมาหลังจากปัญหา สิ่งแวดล้อมด้านต่าง ๆ เริ่มก่อตัวในสังคมไทยจากผลการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ที่ขาดการคำนึงถึงธรรมชาติ ผู้หญิงมีความคิดและบทบาทแตกต่างกันไปในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับบุคคล ครัวเรือน ชุมชน ไปจนถึงระดับสังคมภายนอก ซึ่งแต่ละระดับก็มีปัจจัยเสริมในการกำหนดความคิดและบทบาทหลายอย่าง เช่น สภาพสังคมที่อาศัยอยู่ ยุคสมัย วัย เชื้อชาติ การศึกษา สถานะทางสังคม ของผู้หญิงนั้น ๆ เป็นต้น ดังเช่น ความแตกต่างกันของผู้หญิงในเมืองกับชนบท ผู้หญิงในชนบทจะอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติมากกว่า โดยเฉพาะเรื่องอาหาร การกินที่ต้องเก็บหาสด ๆ จากธรรมชาติหรือไร่สวน ในขณะที่คนในเมือง ก็จะไปซื้อหาจากตลาดหรือซูเปอร์มาร์เก็ต ซึ่งบทบาทก็จะเป็นเรื่องการดูแล สิ่งแวดล้อมภายในบ้าน ส่วนบทบาทของการเป็นแม่ที่ต้องดูแลอบรมลูกหลาน เรื่องสิ่งแวดล้อมก็จะคล้าย ๆ กัน ความแตกต่างกันตามแต่ยุคสมัยของความเชื่อ เกี่ยวกับธรรมชาติของไทยที่แต่เดิมมีการไหว้ “แม่” ธรรมชาติต่าง ๆ อย่างเคารพ และเข้าใจ แต่ปัจจุบันทำเพียงเป็นประเพณีเพื่อความบันเทิงหรือการท่องเที่ยว อย่างการลอยกระทงที่ไม่ได้ทำเพื่อการสักการะหรือขอขมาแม่คงคา หรือ ความแตกต่างกันตามแต่ยุคสมัยและการศึกษาของหน้าที่ชายหญิงในครอบครัว ที่เกี่ยวข้องกับอำนาจและการใกล้ชิดกับธรรมชาติ ในยุคใหม่ผู้หญิงทำงาน หาเลี้ยงครอบครัวได้พอ ๆ กับชาย ทำให้อำนาจในครอบครัวเปลี่ยนไป ผู้หญิง ไม่จำเป็นต้องเป็นเพียงช้างเท้าหลัง การต้องช่วยทำงานบ้านและเลี้ยงลูกทำให้ ผู้ชายมีความละเอียดอ่อนและเข้าไปในธรรมชาติในมุมอื่น ๆ มากขึ้น

บทบาทในครอบครัว

ครอบครัวเป็นหน่วยทางสังคมที่ผู้หญิงสามารถมีบทบาทได้มากที่สุด ผู้หญิงจำนวนมากทำหน้าที่เป็นแม่บ้าน มีชีวิตประจำวันอยู่กับงานบ้าน การดูแลลูกสามีและญาติๆ ดังนั้นครอบครัวจึงเป็นหัวใจและโลกทั้งใบของพวกเธอ ครอบครัวจึงมีความสำคัญอย่างมากต่อทั้งสิ่งแวดล้อมภายในและภายนอกครอบครัว และผู้หญิงก็เกี่ยวข้องกับทุกเรื่องและทุกชั้นตอนภายในบ้าน ในเรื่อง *สิ่งแวดล้อมภายในครอบครัว* ซึ่งมีผลโดยตรงต่อคนในบ้าน ทั้งความอยู่ดีมีสุขและสภาพเศรษฐกิจที่ดี ผู้หญิงมีบทบาทหลายอย่างทั้งการทำอาหาร ทำความสะอาด จัดการขยะ ดูแลสุขภาพ จัดเก็บสิ่งของ ซึ่งต้องใช้ความรู้และทักษะหลายอย่างรวมถึงความละเอียดอ่อนและความอดทน ทั้งในการเลือกซื้อ เลือกใช้ จัดสรรการใช้ ถนอมการใช้ ถนอมอาหาร อย่างเช่น การเลือกซื้อผักฟอกที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ลดการใช้ถุงพลาสติก เป็นต้น

ในเรื่อง *สิ่งแวดล้อมภายนอก* ครอบครัวและผู้หญิงก็มีความสำคัญอย่างมาก เพราะพื้นที่ในแต่ละครอบครัวที่ประกอบรวมกันเป็นชุมชน เมื่อรวมกันแล้วมีขนาดและความสำคัญไม่แพ้พื้นที่ส่วนกลางของชุมชน สภาพแวดล้อมในบ้านจึงเป็นครึ่งหนึ่งของสภาพแวดล้อมของชุมชน ผู้หญิงยังมีหน้าที่ดูแลบรมลูกหลานให้คำนึงถึงธรรมชาติ เมื่อเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนและสังคมการตัดสินใจต่อปัญหานั้นก็ต้องมาจากการปรึกษาหารือร่วมกันของคนในบ้าน นอกจากนี้ผู้หญิงยังมีบทบาทในการสร้างความสัมพันธ์กับญาติมิตรและเพื่อนบ้าน

บทบาทในชุมชน

ในชุมชน ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์หลายด้าน ทั้งการเป็นผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการและผู้เฒ่าผู้แก่ที่คนเคารพนับถือ เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ รวมทั้งเป็นนักรักษ์ในหมู่บ้าน เช่น กรณีของผู้ใหญ่บ้านหญิง

หมู่บ้านเวียงใต้ อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย ที่ได้ชวนลูกบ้านทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาของหมู่บ้านในแม่น้ำลาวอันเป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำอิง ซึ่งเกิดผลสำเร็จเป็นอย่างดีทำให้มีปลามากขึ้นและมีคนไปดูงานอยู่ตลอด

กรณีของการปกป้องและฟื้นฟูแม่น้ำมูนของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูล (สมภาร คินดี และธีระพงศ์ โพธิ์มัน, 2555) เป็นตัวอย่างสำคัญอันหนึ่ง ชาวบ้านที่นั่นมีคติว่า “แม่หญิง” (ผู้หญิง) มีบทบาทสำคัญในครอบครัว 3 อย่าง คือ การเป็นเมีย แม่ และหมอ ซึ่งต่างมีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและแม่น้ำ การเป็นหมอก็คือผู้ดูแลสุขภาพของคนในครอบครัว เมื่อธรรมชาติถูกทำลายก็กระทบต่อสมุนไพรรวมถึงรายได้และอาหารของครัวเรือนที่มีผลต่อสุขภาพและการรักษาพยาบาล หน้าที่สำคัญประการหนึ่งของการเป็นแม่และเมียคือการจัดเตรียมอาหารให้ผัวและลูก พวกเขาเปรียบแม่น้ำเป็นเสมือนสายสะดือที่ต่ออาหารจากธรรมชาติมายังบ้านผ่านทางห้องครัวที่เป็นห้องทำงานของผู้หญิง เมื่อเกิดปัญหาเกี่ยวกับน้ำมูน ความสิ้นสะเทือนจากสายสะดือจึงกระทบต่อภาระหน้าที่อันยิ่งใหญ่ของผู้เป็นเมียและแม่ ความเข้าใจในความเป็นแม่ของน้ำมูนและความสำนึกถึงบุญคุณที่มีต่อครอบครัวและชุมชนทำให้แม่หญิงมูนหลายคนเปลี่ยนตัวเองเป็นนักต่อสู้เพื่อปกป้องแม่น้ำและชุมชน ในขบวนการเคลื่อนไหวคัดค้านเขื่อนและฟื้นฟูแม่น้ำของคนมูนที่ยาวนานมากกว่า 25 ปีจนถึงปัจจุบัน ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในหลายด้านรวมทั้งการเป็นแกนนำสำคัญ

บทบาทต่อสิ่งแวดล้อมในสังคมกว้าง

ผู้หญิงมีบทบาทต่อสังคมกว้างหลายด้านทั้งการเป็นนักคิด นักเขียน ศิลปิน นักวิชาการ ช่างราชการ และองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม หลายคนเริ่มต้นจากการเป็นแม่บ้านธรรมดาที่ลุกขึ้นมาปกป้องทรัพยากรของตนเองก่อนที่จะก้าวมาสู่การเป็นนักสิ่งแวดล้อมอย่างเต็มตัว จนสร้างผลกระทบในวงกว้างเกิดการเปลี่ยนแปลง และเป็นแรงบันดาลใจให้กับคนอื่น ๆ ในสังคม

แม่หญิง

กับสิ่งแวดล้อม

ลุ่มน้ำอิง

แม่ญิง กับสิ่งแวดล้อม ลุ่มน้ำอิง

นิเวศและวัฒนธรรม ลุ่มน้ำอิง

ลุ่มน้ำอิงเป็นหนึ่งในที่ราบลุ่มสำคัญของภาคเหนือ ตั้งอยู่ในจังหวัดพะเยาและเชียงราย มีพื้นที่ 7,388 ตารางกิโลเมตร ลักษณะเป็นที่ราบแนวยาวกว้างประมาณ 10 กิโลเมตร เจียงขึ้นจากใต้ไปเหนือตามการไหลของแม่น้ำอิงกว่า 260 กิโลเมตรที่ไหลขึ้นเหนือจากพะเยาไปลงแม่น้ำอิงที่เชียงราย โดยมีแนวเขาไม่สูงมากนักขนาบข้างตลอดที่ราบลุ่มน้ำ ด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์และทรัพยากรที่หลากหลายเชื่อมต่อกันทั้งภูเขา ป่าต้นน้ำ ที่ราบลุ่ม ป่าชุ่มน้ำ และแม่น้ำทำให้ระบบนิเวศลุ่มน้ำอิงมีความอุดมสมบูรณ์และเฉพาะตัว

ลุ่มน้ำอิงแบ่งออกเป็น 3 ตอนตามสภาพภูมิศาสตร์ *ลุ่มน้ำอิงตอนบน* คือนพื้นที่ที่กว๊านพะเยาและป่าต้นน้ำซึ่งมีลำห้วย 12 สายไหลลงสู่กว๊าน *ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง* เริ่มต้นจากประตูระบายน้ำกว๊านพะเยาไปจนถึงอำเภอเทิงในจังหวัดเชียงราย เป็นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่โดยเฉพาะทุ่งดอกคำใต้และทุ่งลอ ในช่วงต้น

แม่น้ำอิงจะตื้นและแคบประมาณ 15 เมตร และขยายกว้างขึ้นเป็นประมาณ 25 เมตรในช่วงอำเภอจุน ลุ่มน้ำอิงตอนล่าง เริ่มจากอำเภอเทิงไปจนถึงอำเภอเชียงของซึ่งเป็นจุดที่แม่น้ำอิงไหลลงบรรจบกับแม่น้ำโขง ระบบนิเวศในตอนล่างจะอุดมสมบูรณ์กว่าตอนบนและกลางเพราะในตอนล่างแม่น้ำจะลึกและกว้างประมาณ 50 เมตร ที่สำคัญมันยังเชื่อมอยู่กับระบบนิเวศแม่น้ำโขง น้ำโขงที่หนุนท่วมในฤดูน้ำหลากทำให้เกิดระบบนิเวศเฉพาะตัวของน้ำอิง ตอนล่าง ป่าริมน้ำอิงที่มีอยู่หลายแห่งกลายเป็นพื้นที่ “ป่าชุ่มน้ำ” แหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์และพืชนานาชนิด รวมทั้งสัตว์หายากและใกล้สูญพันธุ์อย่างเช่น เสือปลา นาก ชะมด เป็นต้น นอกจากนี้มันยังเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย วางไข่ และอนุบาลตัวอ่อนของปลาและสัตว์น้ำที่อพยพจากแม่น้ำโขงในฤดูน้ำหลาก ป่าชุ่มน้ำจึงเปรียบเหมือนมดลูกของอิงและโขง

ความอุดมสมบูรณ์และสภาพพื้นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การอยู่อาศัยและเพาะปลูก ทำให้มีผู้คนอาศัยอยู่ตลอดสายน้ำมาตั้งแต่อดีต โดยเฉพาะทุ่งล่อที่เป็นอยู่ชั่วสำคัญมาตั้งแต่สมัยโบราณ อาชีพสำคัญของคนในลุ่มน้ำที่มีมาแต่อดีตคือการเพาะปลูกและการประมง ปัจจุบันหลายพื้นที่เป็นหมู่บ้านขยายหลายหมู่บ้านเรียงต่อกันไปตามลำน้ำและแม่น้ำสาขา

ในด้านสังคมและวัฒนธรรม กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในลุ่มน้ำอิงเป็นกลุ่มคนเมืองประมาณร้อยละ 90 กลุ่มคนลาว-อีสานประมาณร้อยละ 6.6 กลุ่มคนไทยลื้อประมาณร้อยละ 1.4 กลุ่มคนไทยภาคกลางประมาณร้อยละ 1 กลุ่มคนไทยภูเขาประมาณร้อยละ 0.7 และกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีนประมาณร้อยละ 0.3 (สหทยา วิเศษ และคณะ, 2545) ประเพณีและวัฒนธรรมลุ่มน้ำอิงจึงเป็นวัฒนธรรมคนเมือง

ปัญหาสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ โดยภาคประชาชนในลุ่มน้ำอิง

ปัญหาสิ่งแวดล้อม

ถึงแม้จะมีทรัพยากรที่หลากหลายและระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ แต่ลุ่มน้ำอิงก็มีปัญหาสิ่งแวดล้อมหลายด้าน ทั้งดินน้ำและป่าไม้ ได้แก่ 1) พื้นที่ป่าลดลงทั้งป่าต้นน้ำและป่าริมน้ำอิง 2) พื้นที่การผลิตอาหารจากการเกษตรลดลง 3) การเปลี่ยนแปลงและลดลงของแหล่งน้ำตามธรรมชาติ เช่น การตื้นเขิน 4) การลดลงและสูญพันธุ์ของพืชและสัตว์ธรรมชาติ ทั้งสัตว์ป่า พืชพรรณ รวมถึงการลดลงทั้งชนิดพันธุ์และจำนวนของปลาและสัตว์น้ำ 5) การเสื่อมโทรมของคุณภาพน้ำตามแหล่งธรรมชาติ การปนเปื้อนของสารเคมี 6) น้ำท่วม 7) การขาดแคลนน้ำใช้ในหน้าแล้ง

- ปัญหาต่างๆ ดังกล่าวส่งผลกระทบต่อเนื่องไปยังคนในลุ่มน้ำ เช่น
- 1) ความขัดแย้งในการใช้น้ำเพื่อการเกษตร รวมทั้งการอุปโภคบริโภคในเมือง
 - 2) อาหารจากธรรมชาติทั้งป่าและแม่น้ำลดลง 3) ความเสียหายทางชีวิตทรัพย์สิน การเกษตร และเศรษฐกิจจากผลของน้ำท่วมและการขาดแคลนน้ำใช้
 - 4) ปัญหาทางเศรษฐกิจของครัวเรือนและชุมชน

สาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาและผลกระทบต่างๆ เหล่านี้ในลุ่มน้ำอิง มีหลายประการ ได้แก่

- 1) การเพิ่มขึ้นของประชากรซึ่งก็เป็นปัญหาพื้นฐานเหมือนกับพื้นที่อื่น เนื่องจากเป็นที่ราบลุ่มอุดมสมบูรณ์ สภาพภูมิประเทศเหมาะสม และกำลังกลายเป็นพื้นที่สำคัญทางเศรษฐกิจในการเชื่อมโยงทางการค้ากับประเทศจีน ทำให้มีคนเพิ่มขึ้นมาโดยตลอด
- 2) นโยบายการพัฒนาที่ขาดการมีส่วนร่วมและคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม เช่น เขตเศรษฐกิจพิเศษ
- 3) การตัดทำลายและบุกรุกพื้นที่ป่าโดยเฉพาะพื้นที่ป่าต้นน้ำและป่าชุ่มน้ำริมน้ำอิงเพื่อการเกษตร ที่อยู่อาศัย ธุรกิจการค้า และพื้นที่ส่วนราชการ
- 4) การเพาะปลูกในฤดูแล้ง โดยเฉพาะการทำนาปรังที่ต้องใช้ปุ๋ยและสารเคมีในปริมาณมาก รวมทั้งการสูบน้ำอิงขึ้นมาใช้ในปริมาณมาก ๆ
- 5) ระบบการจัดการน้ำที่ขาดประสิทธิภาพ เช่น การสร้างฝายกั้นแม่น้ำอิงในช่วงแม่น้ำอิงตอนกลาง
- 6) ระบบการจัดการน้ำเสียในเขตเมืองทั้งบ้านเรือนและภาคธุรกิจ โดยเฉพาะตัวเมืองพะเยาที่ไหลลงสู่กว๊าน
- 7) การเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำโขงที่ขึ้นลงอย่างผิดปกติไม่เป็นไปตามฤดูกาล จากปกติที่จะใช้เวลาประมาณสามสี่เดือนในการค่อย ๆ ขึ้นและค่อย ๆ ลงไปจนสุด แต่ปัจจุบันเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น ๆ ลง ๆ รายวัน ปกติแล้วในฤดูน้ำหลากน้ำโขงจะหนุนขึ้นมาในลุ่มน้ำอิงตอนปลายท่วมป่าริมอิงกลายเป็น

ของสมาคมแม่จูงน้ำเพื่อชีวิต กลุ่มรักษ์เชียงของ และเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ ซึ่งการรวมตัวกันมีวัตถุประสงค์เพื่อหาแนวทางร่วมกันในการอนุรักษ์พันธุ์ปลา และฟื้นฟูแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ เนื่องจากการลดลงของปลาเป็นปัญหาสำคัญที่กระทบต่อความเป็นอยู่ของคนตลอดลำน้ำ และชุมชนต่างก็ได้มีการแก้ปัญหาที่เหมือนกันคือการทำวังสวิงวน (เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา) จากการสำรวจของสมาคมแม่จูงน้ำเพื่อชีวิตเมื่อปี 2558 พบว่ามีวังสวิงวนทั้งในลำน้ำอิง และแม่จูงสาขาอย่างน้อย 62 หมู่บ้าน

ปัจจุบันสภาพประชาชนลุ่มน้ำอิงมีความเข้มแข็งและบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์มากขึ้นไม่เพียงแต่ในเรื่องเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา แต่ยังรวมถึงเรื่องป่าต้นน้ำและพื้นที่ชุ่มน้ำด้วย มีสมาชิกเพิ่มขึ้นจากเดิมและประกอบด้วยหลายกลุ่ม มีโครงสร้างการบริหารและดำเนินงานที่ชัดเจน รวมทั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาและกองเลขานุการ

อีกเครือข่ายหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์คือ **ภาคีความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์ลุ่มน้ำอิง** (Save the Ing River Coalition, SIC) ซึ่งเป็นการรวมตัวกันขององค์กรพัฒนาเอกชน 6 องค์กร ได้แก่ สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต กลุ่มรักษ์เชียงของ เครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายท้องถิ่น และหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน ภายใต้การดำเนินงานของศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า (RECOFTC) และสถาบันปวงผญาพยาว ซึ่งภาคีฯ มีการทำงาน 4 ด้านคือ 1) การทำงานเป็นกองเลขานุการของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ซึ่งเป็นงานหลักของภาคีฯ เพื่อหนุนเสริมสภาฯ ในด้านต่างๆ ทั้งการประสานงาน เติรมงาน รุรการ การระดมทุน งานข้อมูล ฯลฯ 2) งานประสานความร่วมมือและพัฒนาศักยภาพของภาคีฯ เพื่อให้เกิดการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ 3) กิจกรรมอนุรักษ์ทั้งด้านดิน น้ำ ป่า 4) งานเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย และ 5) งานวิชาการ ทั้งด้านการผลิตและเผยแพร่ความรู้

ถึงแม้จะมีการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการอนุรักษ์อยู่มาก แต่ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมและมีบทบาทสำคัญส่วนมากจะเป็นผู้ชาย ดังเช่นกรณีของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงที่ในตอนแรกกรรมการและสมาชิกทั้งหมดเป็นผู้ชาย หลังจากที่มีการเสนอความคิดเห็นว่าควรจะมีบทบาทผู้หญิงเข้ามาจึงได้เพิ่มกรรมการสภาฯ และกรรมการที่ปรึกษาสภาฯ เป็นผู้หญิง รวมทั้งการเพิ่มเครือข่ายแม่จูงลุ่มน้ำอิงเข้าร่วมเป็นกลุ่มสมาชิก

“แม่ญิง” และ “ป้อจาย” กับการอนุรักษ์ป่าชุ่มน้ำบ้านบุญเรือง

บ้านบุญเรืองกับป่าชุ่มน้ำ

บ้านบุญเรืองใต้ หมู่ที่ 2 ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เป็นหมู่บ้านเก่าแก่อายุ 150 ปี ปัจจุบันเป็นชุมชนใหญ่มีประชากร 695 คน จำนวนครัวเรือน 288 ครัวเรือน อาชีพหลักคือเกษตรกรรม ทำนา ทำสวน และทำไร่ ลักษณะภูมิประเทศบ้านบุญเรืองเป็นที่ราบเชิงเขา ด้านขวาเป็นแนวเขา ส่วนด้านซ้ายเป็นแม่น้ำอิง

ป่าบุญเรืองตั้งอยู่ริมน้ำอิงห่างจากหมู่บ้านไปราว 2 กิโลเมตร มีขนาด 3,021 ไร่ ปกติในฤดูน้ำหลากน้ำจะท่วมทุกปี บางครั้งท่วมนานหลายเดือน และบางทีท่วมถึง 6 เมตร ทำให้ที่นี่เป็นระบบนิเวศป่าที่มีความเฉพาะตัวที่เรียกว่า “ป่าชุ่มน้ำ” พันธุ์ไม้มีความทนน้ำท่วมได้หลายเดือน เช่น ต้นข่อย ชุมแสง หัด ทองกวาว จากการศึกษาาร่วมกันของชาวบ้านและองค์กรต่าง ๆ ในภาคีความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำอิง (สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง และคณะ, 2559) พบว่าระบบนิเวศป่าบุญเรืองมีความอุดมสมบูรณ์อย่างมาก มีทรัพยากรที่หลากหลาย ในด้านสัตว์ป่ามีสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม 8 ชนิด สัตว์เลื้อยคลาน 13 ชนิด สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก 13 ชนิด นก 90 ชนิด ในจำนวนนี้เป็นสัตว์หายากและใกล้สูญพันธุ์หลายชนิด เช่น เสือปลา นาก ชะมดแผงหางปล้อง และแมวดาว เป็นต้น มีพันธุ์ปลาท้องถิ่น 87 ชนิด พันธุ์ปลาต่างถิ่น 16 ชนิด และกุง 1 ชนิด ในด้านพืชพรรณพบว่ามีพืชอาหาร 49 ชนิด พืชสมุนไพร 38 ชนิด และพืชที่เป็นทั้งอาหารและสมุนไพร 15 ชนิด ตัวอย่างเช่น ผักแจ่ว ผักกูด หน่อไม้ ผักกุ่มน้ำ ผักตีนช้าง ผักจีจ้อ ผักหนอก ผักหนิง ผักกาดนา อ้อสะพายควาย สะเป่าลมเครือ ฯลฯ ป่ามีความหนาแน่นของต้นไม้โดยรวม 122 ต้นต่อไร่ ถือว่ามีความสมบูรณ์มากกว่าป่าเสื่อมโทรม

ถึง 8 เท่า มีศักยภาพเก็บกักคาร์บอน 12-26 ต้นต่อไร่ ซึ่งถือว่ามีความสูงมาก เก็บกักคาร์บอนเหนือดินรวม 172,479 ตัน

ในด้านคุณค่าและความสัมพันธ์กับชุมชน ชาวบ้านผูกพันกับป่าแห่งนี้มาช้านานตั้งแต่มีการก่อตั้งหมู่บ้านมาเมื่อ 150 ปีก่อน ทุกคนได้เข้าไปอาศัยหาอยู่หากินตลอดทั้งปี เช่น หาผัก จับปลา ล่าสัตว์ยกยอ ตั้งจำ หวานแห ฯลฯ ห่างจากทำนาก็หาของป่ามาขาย มีรายได้หมุนเวียนตลอดทั้งปี ในรอบปีหนึ่งชาวบ้านจะเข้าไปหาอาหารในป่าหมุนเวียนกันไป ชาวบ้านเล่าว่า “ป่าเป็นเสมือนห้างสรรพสินค้าของชุมชน เป็นห้างที่ไม่ต้องมีเงินแต่ต้องมีความขยันที่จะเข้าไปหาอาหารในนั้น เพราะมีทั้งเห็ด พืชอาหารพื้นบ้าน ปลา และของป่าอื่นๆ เช่น ผึ้ง ต่อ จิ้งจก คนที่มีกินคือคนที่ขยันเข้าไปหากิน บางคนไม่มีไร่นาแต่ก็อยู่ได้เพราะมีป่าเป็นแหล่งอาหารนานาชาติและแหล่งหาเงินให้กับครอบครัว”

การใช้ประโยชน์ร่วมกันมาอย่างแบ่งปันและผูกพันกับป่ามาแต่อดีตทำให้ทุกคนต่างมีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน หลายคนเกิดมาก็พบป่าผืนใหญ่ผืนนี้แล้ว พ่อแม่พาเข้าไปหากินกับป่าแต่เด็ก เรียนรู้การใช้ประโยชน์จากป่าจากรุ่นสู่รุ่นหลายช่วงอายุแล้ว ถ้าไม่มีป่าในช่วงที่ผ่านๆ มาหลายชีวิตหลายครอบครัวคงต้องลำบากมากกว่านี้ ป่าเป็นมากกว่าต้นไม้ แต่ป่าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต

ความสัมพันธ์ที่มีมาช้านานทำให้สร้างสมเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับป่าในด้านต่างๆ เช่น การแบ่งระบบนิเวศตามระบบความรู้พื้นบ้านที่แบ่งออกเป็น 8 ระบบ คือ 1. ส่อง 2. ห้วย 3. ดอน 4. วัง 5. ภู่าน 6. หาดทราย หรือดอนทราย 7. หนอง และ 8. บวก (สายถนน ข้ามหนึ่ง และคณะ, 2560) มีการใช้เครื่องมือหาปลา 27 ชนิด เช่น ไชมะหลอด ไชบั้ง แชะ แ่งลาก ฯลฯ ซึ่งแสดงถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เข้าใจถึงปลาและสัตว์น้ำแต่ละชนิดที่มีอยู่มากมายทั้งเรื่องแหล่งที่อยู่ของปลา นิเวศ การกินอาหาร และต้องมีความรู้

เรื่องระบบนิเวศที่อยู่อาศัยของปลาที่ไม่เหมือนกันและเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาล จากการศึกษาทางวิชาการ (เดชรัตน์ สุขกำเนิด, 2560) พบว่าป่าบุญเรืองมีคุณค่าต่อชุมชนและสังคมคิดเป็นมูลค่าถึง 125 ล้านบาท/ปี โดยเป็นการใช้ประโยชน์ทางตรงของชาวบ้าน 5 หมู่บ้าน 14 ล้านบาท/ปี จากการเก็บหาของป่า 27 รายการ เช่น รังต่อ หน่อไผ่ ปลาตะเพียน และผลประโยชน์ทางอ้อม 111 ล้านบาท/ปี จากการกักเก็บคาร์บอนเกือบ 2 แสนตัน/ปี การเป็นแหล่งกักเก็บน้ำมากกว่า 2 ล้านลูกบาศก์เมตร การเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ และการเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า

แม่ฉิ่งและป่าบุญเรือง

ความสัมพันธ์กับป่าและการเข้าไปใช้ประโยชน์ของป่าบุญเรืองและแม่ฉิ่งมีความแตกต่างกันทั้งด้านการไปเก็บหาและการนำไปใช้ประโยชน์ *ด้านการไปเก็บหา* จากที่ป่าอยู่ไม่ไกลหมู่บ้านและไม่ได้เป็นป่าลึก ป่าบุญเรืองและแม่ฉิ่งจึงเข้าไปเก็บหาใช้ประโยชน์จากป่าพอ ๆ กันเมื่อเทียบในเชิงปริมาณ แต่ต่างกันที่ชนิดของทรัพยากร วิธีการ และสถานที่การเก็บหา ผู้ชายเป็นกลุ่มหลักที่เข้าไปหาปลา ของป่า และไม้ใช้สอยเพราะคล่องตัวกว่า ส่วนผู้หญิงจะเก็บหาผักและแมลง ในการหาปลาแม่ฉิ่งจะใช้เครื่องมือง่าย ๆ ในพื้นที่ที่ไม่อันตราย อย่างการใช้สวิง เบ็ด และจ้ำ ตามริมฝั่งหรือหนองน้ำ ส่วนป่าบุญเรืองจะหาด้วยวิธีการที่ยากและเสี่ยงมากกว่า เช่น การใสมอง การหว่านแหที่ต้องออกแรงลงน้ำลึก พายเรือออกไปกลางน้ำที่ลึกและไหลเชี่ยว ใช้เวลานาน ในการหาของป่าหลายอย่างที่อันตราย เช่น ฝิ่ง ต่อ ผู้ชายก็จะเป็นหลักเช่นกัน แต่แม่ฉิ่งก็จะตามไปช่วยสามีหาด้วย

การใช้ประโยชน์จากป่าของแม่หญิงในรอบ 1 ปี

ฤดู (ช่วงเดือน)	ตัวอย่างอาหารจากป่าชุมชน
ร้อน (ก.พ.-มิ.ย.)	หาปลา ผักม่วนหมู บัว ผักชุ่มแสง ไข่มดแดง มดฮี้
ฝน (ก.ค.-ต.ค.)	หาปลา หนอนรด่วน ต่อ แมงดา กบ เขียด ชี้เหล็ก ตำลึง มะระขี้นก นกนา เห็ดฮ้ำ เห็ดมัน เห็ดลุง เห็ดคั้นจ้อง กุ้ง
หนาว (พ.ย.-ม.ค.)	หาปลา ผักชีเสียด ผักกาบปี ผักนึ่ง ผักแฉ่น ดอกจิว กุ้ง

ในด้าน การใช้ประโยชน์ หลังจากเก็บหามาได้ส่วนมากจะเป็นหน้าที่แม่หญิงทั้งการทำอาหาร เอาไปขาย หรือแบ่งปันให้เพื่อนบ้าน “แม่” เป็นบทบาทความสำคัญของแม่หญิงซึ่งความเป็นแม่ที่เกี่ยวข้องกับป่าก็มีหลายอย่าง อย่างแรกคือการเป็น “แม่ค้า” ผู้ขายน้อยคนที่จะนำสิ่งที่หามาได้ไปขายเอง ส่วนมากภรรยาจะเป็นผู้เอาไปขาย ขายกุ้งขายปลาขายผักบ้าง อาหารจากป่าจึงเกี่ยวข้องกับรายได้ของครอบครัวด้วย

“แม่ครัว” เป็นภารกิจสำคัญอีกอย่างต่อปากท้องและสุขภาพของสมาชิกที่ต้องอาศัยคุณสมบัติของความเป็นแม่หญิงหลายอย่าง ได้แก่ ก) ความละเอียดอ่อนเพราะอาหารมีวัตถุดิบ เครื่องปรุง และเคล็ดลับหลายอย่าง ข) ทักษะในการทำอาหารให้อร่อยถูกปากทุกคนทั้งลูกและสามีรวมทั้งญาติ ๆ ค) ความใจเย็นที่ต้องอดทนเพราะการทำอาหารใช้เวลา บางอย่างต้องหมัก ต้องแช่ต้องดอง ง) ความรู้ต่าง ๆ เช่น เกี่ยวกับวัตถุดิบพืชผักและส่วนประกอบแต่ละชนิด เคล็ดลับของวัตถุดิบแต่ละอย่างที่บางอย่างเป็นความรู้สืบทอดมารุ่นต่อรุ่น บางอย่างเป็นสูตรเด็ดเคล็ดลับเฉพาะตระกูล จ) ศิลปะ เพราะต้องคิดออกแบบวางแผนเมนูอาหารในแต่ละวันว่าจะทำอะไร ผัวชอบอะไร ลูกไม่กินอะไร นอกจากทำอาหารแล้วก็ต้องถนอมอาหารด้วย ผู้หญิงบ้านบุญเรือง

มีความรู้เรื่องการถนอมอาหารหลายอย่าง เช่น การทำหน่อไม้ดอง การทำหน่อโอ้ ทำปลาร้า ทำปลาต้ม ทำปลาแห้ง และการทำปลาอย่าง ความรู้เรื่องการถนอมอาหารก็เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่นผ่านแม่หญิง

บทบาทหญิงชายต่อการปกป้องป่าของชุมชน

ปัญหาป่าบุญเรื่องเกิดขึ้นหลังจากที่รัฐบาลมีนโยบายจะยึดเอาผืนป่าของชาวบ้านไปทำเขตเศรษฐกิจพิเศษเพื่อใช้เป็นพื้นที่อุตสาหกรรมประเภทต่าง ๆ เพื่อหวังเพียงประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่จะได้จากการค้าขายกับประเทศเพื่อนบ้านอย่างจีนผ่านถนนขนาด 6 เลนที่ผ่านบ้านบุญเรื่องไปยังสะพานข้ามแม่น้ำโขงที่อำเภอเชียงของ และต่อไปยังถนน R3A ที่ตัดผ่านลาวไปยังประเทศจีน โดยหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องหลังจากได้รับคำสั่งมาก็ทำเรื่องไปทางรัฐบาลว่าป่าแห่งนี้เป็นป่าเสื่อมโทรม เป็นเพียงพื้นที่สาธารณะ ใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ของชาวบ้าน ซึ่งต่างไปจากความเป็นจริงอย่างสิ้นเชิง

ชาวบ้านเมื่อทราบข่าวก็ได้รวมตัวกันเพื่อปกป้องป่าเพราะไม่เห็นด้วยที่จะให้นิคมอุตสาหกรรมเข้ามาในชุมชนเพราะกลัวผลกระทบที่มีต่อชุมชนและที่สำคัญคือ การสูญเสียป่าที่ชุมชนรักและหวงแหน “เราไม่ได้คัดค้านการพัฒนา แต่เราแค่ต้องการจะปกป้องผืนป่าเพื่อไม่ให้ผืนป่าเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างอื่น เราปกป้องป่าเราไว้เพื่อให้ลูกหลานได้เห็นป่านี้สืบไป” ชาวบ้านจึงมีการขึ้นป้ายประท้วงและหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องมาปรึกษาหารือกัน รวมทั้งส่งข่าวไปยังพี่น้องลูกหลานที่อยู่ทั้งใกล้และไกล คนบุญเรื่องซึ่งมีความเข้มแข็งสามัคคีและผูกพันกับบ้านเกิดแม้จะอยู่ต่างถิ่นถึงกรุงเทพฯ หรือแม้แต่ต่างประเทศ เมื่อทราบข่าวก็ช่วยกันคนละไม้คนละมือ แม้จะมาร่วมไม่ได้ก็ระดมเงินส่งมาหรือหาทางเผยแพร่ข้อมูลช่วยกัน

จากนั้นการต่อสู้ของชาวบ้านก็มีความเข้มแข็งขึ้นเรื่อยๆ มีการตั้ง “กลุ่มอนุรักษ์ป่าบุญเรื่อง” ขึ้นโดยมีกรรมการกลุ่มฯ เป็นแกนหลักในการเคลื่อนไหว จากนั้นก็มีกลุ่มและองค์กรต่างๆ เข้ามาร่วมสนับสนุน เช่น

กลุ่มรักษ์เขียวของ สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ภาศิความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์ แม่น้ำอิง เป็นต้น ซึ่งในการปกป้องป่าชาวบ้านได้ประชุมวางแผนร่วมกัน เพื่อทำกิจกรรม เช่น การหาข้อมูล ทำป้ายและทำเสื่อรณรงค์ การรณรงค์ ผ่านสื่อต่างๆ ยื่นหนังสือ ทำวิจัย บวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ การประชุมและ พุดคุยทำความเข้าใจในชุมชนและหมู่บ้านข้างเคียง ทำของที่ระลึกขายเพื่อ ระดมทุนปกป้องป่า ปลูกป่าเสริม ทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ส่งตัวแทนชาวบ้าน ก็เข้าร่วมรับฟังเวทีเสวนาต่างๆ ยื่นหนังสือเรียกร้องและชี้แจงข้อเท็จจริง ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการเรียกร้องให้มาชี้แจงข้อมูลต่าง ๆ

ในเรื่องบทบาทชายหญิงกับการปกป้องและฟื้นฟูบ้านนั้นจะขาดฝ่ายใด ฝ่ายหนึ่งไม่ได้ มีการทำงานร่วมกันอย่างเข้มแข็ง ในการทำกิจกรรมแต่ละครั้ง จะมีการประชุมหารือร่วมกันของทุกฝ่ายและแบ่งหน้าที่กันตามความถนัด โดยมากแล้วผู้ชายจะเป็นผู้นำ แต่ผู้หญิงก็มีบทบาทไม่แพ้กันเพราะมีผู้นำหญิง และกลุ่มแม่หญิงที่เข้มแข็ง งานหนักจะเป็นผู้ชาย กลุ่มแม่บ้านจะทำหน้าที่ ในการทำอาหาร เสิร์ฟอาหาร และช่วยดูแลงานที่มีรายละเอียดซึ่งผู้หญิง จะถนัดกว่า

ในบ้านบุญเรืองมีกลุ่มทางสังคมอยู่หลายกลุ่ม ทั้งที่เป็นทางการและ ไม่เป็นทางการ อย่างกลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มแม่บ้านซึ่งมีความเข้มแข็งและมีสมาชิกอยู่จำนวนมาก ซึ่งต่อมารวมกันเป็น “กลุ่มแม่หญิงบุญเรือง” ขึ้นเพื่อ วัตถุประสงค์ในการปกป้องป่า โดยได้แรงบันดาลใจจากเครือข่ายแม่หญิงพะเยา ที่มาศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนในหมู่บ้านตามโครงการส่งเสริมบทบาทผู้หญิง ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำอิงของสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง นอกจากนี้ แล้วยังเกิดจากการที่ได้รับงบประมาณเบื้องต้นในการสนับสนุนการทำกิจกรรม ของผู้หญิงในหมู่บ้าน ซึ่งได้นำงบประมาณที่ได้มาทำเป็นของที่ระลึกขาย เพื่อระดมทุนในการรักษาป่าของกลุ่มแม่บ้านและต่อยอดมาเป็นกลุ่มแม่หญิงฯ ดังกล่าว ปัจจุบันกลุ่มแม่หญิงฯ มีสมาชิกอยู่ร้อยละกว่าคน และมีกรรมการกลุ่มอยู่ 15 คน ได้แก่ 1) นางนิยม จันทะเรือง ประธาน 2) นางกรรณิการ์ จินะสาม

รองประธาน 3) นางพิมพ์พรรณ วงศ์ไชยา 4) นางจันทร์แรม เรืองวิสัย
 5) นางลำไย จินน้ำใส 6) นางนงนุช กันทา 7) นางสาว กาวีจา 8) นางอำไพ
 อริยะพรรณ 9) นางเกษรา อินเรือง 10) นางดวงจิต ตีบแก้ว 11) นางอัมรา
 มโนใจ 12) นางวันเพ็ญ ริยะอุต 13) นางคำแพง น้อยเศษ 14) นางสม พึ่งพวก
 และ 15) นางปราณี การะพิน

การต่อสู้อย่างเข้มแข็งของชุมชนทั้งชายและหญิงประกอบกับมีผืนป่า
 ที่อุดมสมบูรณ์ทำให้เป็นตัวอย่างที่สำคัญในการศึกษาดูงาน ปัจจุบันจึงมีคน
 มาดูงานในด้านต่าง ๆ อยู่ตลอด ทั้งจากในและต่างประเทศ ทั้งกลุ่มนักเรียน
 นักศึกษา นักวิชาการ ส่วนราชการ ชาวบ้าน และองค์กรพัฒนาเอกชน

ป่าชุมชนแม่ร่องซุย กับ “ป้อจาย” และ “แม่ญิง”

ป่าแม่ร่องซุย

ป่าแม่ร่องซุย หรือ “ป่าผักหนอง” เป็นป่าชุมชนขนาด 1,500 ไร่ ตั้งอยู่
 ในเขต 4 ตำบลของ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา คือ ตำบลจำปาหวาย คือ
 เวียง แม่กา และบ้านปิน ป่าแห่งนี้มีความสำคัญเป็นแหล่งอาหารให้ชาวบ้าน
 โดยรอบได้เข้าไปหาอยู่หากิน ทั้งพืชผัก ผลไม้ป่า ปลา แมลง กบเขียด และ
 สัตว์ป่า รวมทั้งเป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญ สมุนไพร และไม้ใช้สอยของชุมชน
 จึงกล่าวได้ว่าป่าเป็นสวัสดิการทางธรรมชาติของชุมชน

จากการทำ “วิจัยชาวบ้าน” ในเรื่อง “พืชอาหารและพืชสมุนไพรในป่า
 แม่ร่องซุย” ที่ร่วมกันโดยเครือข่ายป่าชุมชนแม่ร่องซุย เครือข่ายแม่ญิงพะเยา
 และสมาคมสถาบันชุมชนลุ่มน้ำอิง พบว่ามีพืชอาหารและพืชสมุนไพรรวมแล้ว
 120 ชนิด โดยแบ่งเป็นพืชอาหาร 42 ชนิด พืชสมุนไพร 35 ชนิด และพืชที่เป็น
 ทั้งอาหารและสมุนไพร 43 ชนิด

114) หญ้าแป้วให้ 115) ลมแล้ง (ต้นคูณ) 116) หญ้าก่องข้าว 117) หญ้า
แผ่นดินเย็น 118) เครือก่องแกบ 119) มะแตก 120) ไม้เต้า

ความสัมพันธ์ของแม่หญิงป้อจายกับป่าแม่ร้องซุย

ในการศึกษาเรื่อง “บทบาทหญิงชายกับป่าแม่ร้องซุย” ในกรณี
“พืชอาหารและพืชสมุนไพรในป่าแม่ร้องซุย” พบว่าหญิงและชายมีความสัมพันธ์
และบทบาทแตกต่างกัน ทั้งในด้านการเก็บหา รายได้จากพืช การใช้สมุนไพร
ด้านอาหาร ด้านวัฒนธรรม และการอนุรักษ์พันธุ์พืชป่า โดยแม่หญิงจะมีความ
สัมพันธ์กับป่าในด้านอาหารมากที่สุด นอกจากเรื่องน้ำแล้วพืชผักจากป่า
เป็นสิ่งสำคัญอีกอย่างที่เป็นสายเชื่อมครอบครัวและชุมชนท้องถิ่นเข้ากับป่า
โดยตรง และเห็นได้อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม เนื่องจากเมนูอาหารหลักของ
ครัวเรือนที่กินกันประจำวันในวัฒนธรรมภาคเหนือส่วนใหญ่จะมีผักเป็น
ส่วนประกอบหลักซึ่งเป็นเมนูที่ผู้หญิงเป็นคนทำ

ในด้านการเก็บหา ในบริเวณป่าที่ไม่ลึกหรือรอบ ๆ ป่าทั้งหญิงและชาย
ไปหาพอ ๆ กัน ซึ่งทั้งหญิงและชายก็ต้องมีความรู้หลายอย่างที่เกี่ยวข้อ เช่น
ระบบนิเวศและฤดูที่พืชนั้นชอบขึ้น รวมทั้งวิธีการเก็บ ส่วนในพื้นที่ป่าลึก
มักจะเป็นผู้ชายเพราะต้องเดินเท้าไกล เหนื่อย ใช้เวลาเยอะ และอันตราย
จึงไม่เหมาะกับผู้หญิง รวมทั้งผู้หญิงไม่มีเวลาเยอะ เพราะมีภาระเรื่องการดูแล
งานบ้านและเลี้ยงดูลูกหลาน ดังนั้นพืชบางชนิดที่มีเฉพาะในป่าลึกผู้ชาย
จึงมีความรู้และบทบาทในการเก็บหามากกว่า

ในด้านรายได้จากพืช พบว่าคนที่เอาไปขายทั้งหมดเป็นผู้หญิง ในด้าน
สมุนไพร พบว่าผู้ที่มีความรู้ในการเก็บหาและใช้ประโยชน์เกือบทั้งหมดเป็นชาย

ในด้านอาหาร ในวัฒนธรรมทางเหนือพบว่าหญิงชายจะมีหน้าที่และ
ความถนัดต่างกัน ผู้ชายมักจะทำอาหารที่มีเนื้อเป็นส่วนประกอบหลัก เช่น
ลาบ ส้า อ่อม หลู้ เพราะต้องหั่นต้องแล้ ใช้แรงและใช้ฝีมือในการปรุงรส เช่น

การทำพริกปราบ แต่อาหารประเภทนี้จะไม่ได้อาหารหลักหรือกินประจำในครัวเรือน ส่วนผู้หญิงจะมีหน้าที่ทำอาหารที่มีผักเป็นส่วนประกอบหลักซึ่งถือเป็นประมาณร้อยละ 70 ของอาหารประจำวันในครัวเรือน เช่น แกงแค แกงเมืองต่างๆ ยำผัก ส้าผัก คั่ว ผัด ผักลวกจิ้มน้ำพริก รวมไปถึงผลไม้และของว่างจากป่า เช่น มะแฟน กลอย ซึ่งผักจำนวนมากที่นำมาทำอาหารก็หาได้จากป่า จึงกล่าวได้ว่าผู้หญิงเป็นผู้เชื่อมป่าเข้ากับครอบครัวผ่านห้องครัวที่ผู้หญิงทำงาน

อาหารยังเป็นสิ่งเชื่อมโยงระหว่างป่ากับสุขภาพและคุณภาพชีวิตของสมาชิกในครัวเรือนผ่านทางผู้หญิงด้วย เพราะผักมีคุณค่าต่อสุขภาพ ทั้งเป็นอาหารปลอดสารพิษ มีคุณค่าทางโภชนาการ และสรรพคุณทางยา การได้อินอาหารสดใหม่รสชาติดีทุกวันทำให้เจริญอาหารและมีความสุข ยังผลต่อสุขภาพที่ดีของครอบครัว นอกจากนี้อาหารจากพืชผักป่ายังเกี่ยวข้องโดยตรงกับเศรษฐกิจและสังคมในครัวเรือนและชุมชน เมื่อเกิดการขาดแคลนอาหารจากป่ารายจ่ายครัวเรือนก็เพิ่มขึ้น ส่งผลต่อเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตในครอบครัว เกิดปัญหาครอบครัวและสังคมในชุมชนตามมา

ในด้านวัฒนธรรม ถือว่าอาหารที่มีผักเป็นส่วนประกอบอย่างแกงเมืองต่างๆ เช่น แกงแค เป็นวัฒนธรรมสำคัญของคนเมือง ผู้หญิงจึงเป็นคนรักษาวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงอยู่กับป่า เป็นผู้รักษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับพืชผักจากป่าอันมีคุณค่ารวมไปถึงเคล็ดลับต่างๆ ในการปรุงอาหารที่นับวันจะสูญหายไป

บทบาทการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าแม่ฮ่องซูย

เดิมป่าแห่งนี้มีความอุดมสมบูรณ์เป็นผืนใหญ่ต่อกับผืนป่าอื่น มีสัตว์ป่านานาชนิด เป็นต้นกำเนิดแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์หล่อเลี้ยงคนในชุมชนและเมืองพะเยาทั้งด้านการเกษตรและอุปโภคบริโภค ชาวบ้านทุกเพศวัยทั้งหญิงชายได้เข้าไปใช้ประโยชน์นานปีการ หลายคนมีความสุขแม้เพียงได้เข้าไปเที่ยว

ไปนอนป่า แต่หลังจากมีนายทุนเข้ามาสัมปทานตัดไม้ออกเมื่อปี 2527 เพื่อใช้พื้นที่ปลูกต้นกระถินขาย โดยหลอกให้ชาวบ้านเซ็นเอกสารเพื่อนำไปยื่นขออนุญาตกับทางจังหวัด ป่าผืนใหญ่ก็เสื่อมสภาพลงอย่างมาก หลังจากที่สัมปทานหมดอายุลงในปี 2541 นายทุนก็ยังครอบครองใช้ประโยชน์จากป่านี้ต่อมาอีก 10 ปีเพราะชาวบ้านไม่มีใครรู้ว่าการสัมปทานได้หมดอายุลงไปแล้ว

ในปี 2551 หลังจากที่ชาวบ้านรู้ว่าป่าได้หมดอายุลงไป 10 แล้วด้วยความหวงแหนผูกพันและการเห็นความสำคัญของป่า ชาวบ้านจึงได้ร่วมกันต่อสู้เพื่อเอาป่ากลับมา โดยสิ่งแรกที่ต้องทำก็คือการรวบรวมหลักฐานและยื่นเรื่องฟ้องนายทุนต่อศาล ซึ่งก็เป็นไปอย่างยากลำบากและเสี่ยงต่อความปลอดภัยเพราะหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็ไม่ค่อยให้ความร่วมมือและช่วยเหลือเท่าไร อีกทั้งนายทุนเป็นคนใหญ่โตในพะเยาและมีคนคอยหนุนหลัง หลังจากนั้นชาวบ้านได้เขียนธรรมนูญป่าชุมชนแม่ร่องซุยขึ้นเพื่อเป็นแนวทางและสัญญาประชาคมร่วมกันในการรักษาป่า ต่อมาคณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติพื้นที่ 1,500 ไร่ให้เป็นป่าชุมชน

หลังจากที่ได้ป่าคืนมาแล้วก็มีกรกันเขตป่าให้ชัดเจนและฟื้นฟูป่า ภายใต้การจัดการร่วมกันของทั้ง 4 ตำบลในรูปของ “เครือข่ายป่าชุมชนแม่ร่องซุย” ซึ่งบริหารโดยกรรมการเครือข่ายฯ มีนายอุทัย วิรัตน์เกษม นายกอบต.คือเวียงเป็นประธานกรรมการ และกำนันบันลือ เรืองสอน เป็นรองประธาน

บทบาทในการปกป้องและฟื้นฟูป่าของชายและหญิงมีความแตกต่างกัน โดยสัดส่วนในกรรมการป่าฯ จะเป็นผู้ชาย 70% ผู้หญิง 30% ตามสภาพทั่วไปของการเมืองในท้องถิ่นที่จะมีผู้ชายมากกว่า แต่ในการประชุมต่าง ๆ เสียงของผู้หญิงจะหนักแน่นและมีคุณภาพ ผู้นำที่ออกหน้าปกป้องจะเป็นผู้ชาย ส่วนผู้หญิงจะทำหน้าที่ในด้านที่มีความละเอียด เช่น การทำงานด้านเอกสาร ประสานงาน เตรียมงาน เป็นต้น อย่างเช่นกรณีของขรินทร์ทิพย์ ขุนกิจเลขาสภาอบต.ตำบลคือเวียง ซึ่งทำหน้าที่เป็นเลขาของเครือข่ายป่าชุมชนป่าแม่ร่องซุย ทำหน้าที่ในการประสานความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับชาวบ้าน

ผู้หญิงอีกคนที่มีบทบาทสำคัญคือครุฑมุกดา อินต๊ะสาร ที่มีบทบาทมาตั้งแต่ต้น ในการช่วยประสานงานกับผู้ว่าราชการและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องซึ่งมีผลสำคัญในการได้ป่าคืนมา นอกจากนี้แล้วยังมีผู้หญิงคนอื่นๆ ในชุมชนเข้ามา มีบทบาทสำคัญด้วย เช่น สายรุ้ง วิยะนัน ที่เป็นตัวแทนจากตำบลบ้านป็น และคณะทำงานร่วมของทางจังหวัด หรือ วัชรภรณ์ อินต๊ะวงศ์ ที่เข้ามา มีส่วนร่วมทั้งในฐานะชาวบ้านตำบลคือเวียงและสมาชิกกลุ่มแม่หญิงพะเยา

นักวิชาการ ลูกแม่น้ำอิง

ดร.สหัทยา วิเศษ หรือที่เรียกกันติดปากว่า “ด็อกเตอร์กุ่ม” ปัจจุบันเป็นอาจารย์สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา เป็นลูกน้ำอิงโดยกำเนิด สมัยเด็กอาศัยอยู่ในบ้านพักในสถานีประมงพะเยาริมน้ำอิงเนื่องจากพ่อและแม่รับราชการที่นั่น จึงทำให้ชีวิตในวัยเด็กผูกพันอยู่กับน้ำอิงทั้งฝีกว่ายน้ำ การได้รู้จักปลาชนิดต่างๆ ที่ว่ายขึ้นลงผ่านประตูระบายน้ำกว๊านพะเยา ทำให้ได้เข้าใจเรื่องราวของกว๊านและแม่น้ำอิง จึงเป็นพื้นฐานของการรักและเข้าใจในธรรมชาติโดยเฉพาะสายน้ำ

นอกจากชีวิตในวัยเด็กที่ผูกพันกับลำน้ำอิงแล้ว อีกแรงบันดาลใจในการอนุรักษ์คือการได้ทำวิทยานิพนธ์ของปริญญาโทในหัวข้อเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน โดยทำในหัวข้อ “ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา: กรณีศึกษากลุ่มฮักป่าศรีถ้อยอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา” ทำให้ได้ความรู้แฉะคิดและประสบการณ์โดยตรงจากการเก็บข้อมูลในเรื่องสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำอิงและความสำคัญของชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์

หลังจากจบการศึกษาปริญญาโทด้านพัฒนาชุมชนจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ทำงานในสำนักงานสภาผู้แทนราษฎรและงานวิจัยอยู่ระยะหนึ่ง จากนั้นได้กลับมาทำงานที่บ้านเกิดกับมูลนิธิพะเยาเพื่อการพัฒนาที่ทำงานส่งเสริมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน เช่น ป่าชุมชน เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา บทบาทหญิงชายในการอนุรักษ์ รวมถึงการรณรงค์เชิงนโยบาย ช่วงที่ทำงานกับมูลนิธิ ได้ใช้ความรู้และความถนัดด้านวิชาการมาสานต่องานอนุรักษ์ในลุ่มน้ำอิงโดยรับผิดชอบงานด้านข้อมูลและการวิจัย ซึ่งมีส่วนช่วยให้งานของมูลนิธิ ให้มีความเป็นวิชาการมากขึ้นจากแต่เดิมที่จะเป็นแค่การลงพื้นที่ทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน งานที่ได้รับผิดชอบในช่วงนั้นเช่น งานข้อมูลเพื่อการคัดค้านโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน

นอกจากเรื่องสิ่งแวดล้อมแล้ว ดร.สัททยายังมีความสนใจเป็นพิเศษในประเด็นเรื่องผู้หญิง โดยเฉพาะในช่วงที่สังคมพูดถึง “สาวดอกคำใต้” ในแง่มุมลบ เรื่องผู้หญิงขายบริการหรือการขายลูกสาวเพื่อหาเงินใช้หนี้ นอกจากการทำงานเรื่องผู้หญิงในประเด็นดังกล่าวแล้ว ในช่วงที่ทำงานกับมูลนิธิ ยังได้ทำงานเรื่องผู้หญิงในด้านการอนุรักษ์ และบทบาทผู้นำสตรี ซึ่งได้มีการศึกษาข้อมูลต่าง ๆ และทำงานร่วมกับกลุ่มแม่หญิงในจังหวัด ซึ่งได้พัฒนามาเป็น “เครือข่ายแม่หญิงพะเยา” ซึ่งมีบทบาทสำคัญมาถึงปัจจุบันทั้งเรื่องสิทธิของผู้หญิง บทบาทการเป็นผู้นำ ความรุนแรงในครอบครัว และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

หลังจากที่จบปริญญาเอกด้านสังคมศาสตร์จากมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ได้มาทำงานเป็นอาจารย์สอนในมหาวิทยาลัยที่บ้านเกิด ปัจจุบันมีผลงานด้านวิชาการอยู่มากมายทั้งงานวิจัยกว่า 32 เรื่อง เช่น “ภูมิปัญญาการพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากหนองเล็งทราย” “วิถีชีวิตและสถานภาพชาวประมงกว๊านพะเยา” “กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการกว๊านพะเยา” “ข้อบัญญัติท้องถิ่นเพื่อการจัดการทรัพยากรตนเองของตำบลสันมะค่า” ฯลฯ นอกจากนี้

ยังมีผลงานที่เป็นสิ่งตีพิมพ์อีก 18 ชิ้น เช่น “จัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน” “ลุ่มน้ำอิง” “คนหาปลา: ชีวิตบนผืนน้ำกว๊านพะเยา” “หนองเล็งทราย: ความล้มเหลวที่ได้จากการพัฒนา” “ป่าขุนต้า: แหล่งเรียนรู้ทรัพยากรธรรมชาติ ลุ่มน้ำแม่ต้า” “ทุนทางสังคมจังหวัดพะเยา” “ปฏิทินฤดูกาลคนลุ่มน้ำอิง” “สุรนารี กับการจัดการตนเองของชุมชนในจังหวัดพะเยา” ฯลฯ

นอกจากต้องทำงานหนักด้านการสอน การวิจัย และงานบริหารในฐานะ อาจารย์มหาวิทยาลัยแล้ว ดร.สัทธา ยังทุ่มเททำงานให้กับองค์กรต่าง ๆ อีกกว่า 15 องค์กร ทั้งงานด้านผู้หญิง การพัฒนาชุมชน และการอนุรักษ์ ในลุ่มน้ำอิง เช่น เป็นที่ปรึกษาเครือข่ายแม่หญิงพะเยา ที่ปรึกษาเครือข่ายอนุรักษ์และพัฒนาต้นน้ำกว๊านพะเยา กรรมการสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต กรรมการสถาบันปวงผญาพายว ฯลฯ

ข้าราชการหญิง นักอนุรักษ์และพัฒนา

ปลัดโสภา วงศ์ใหญ่ รักราชการเป็นปลัดเทศบาลตำบลสันมะค่า อำเภอ ป่าแดด จังหวัดเชียงราย มีการทำงานหลายด้าน ในด้านการอนุรักษ์มีผลงานหลายอย่าง เช่น กรรมการที่ปรึกษาของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง โครงการอนุรักษ์ทรัพยากรในตำบลสันมะค่า ทั้งการอนุรักษ์พันธุ์ปลาและพันธุ์ แหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำในลำน้ำอิงและแม่น้ำสาขา การบวชป่า ปลูกป่า ปลูกหญ้าแฝก ทำอาหารสัตว์ ทำฝาย โครงการปิดทองหลังพระ โครงการ แนวนกัชน กรรมการเขตป่าพระยาลอ ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีการทำงานในด้านอื่น ๆ อีกหลายอย่าง เช่น เป็นอาจารย์พิเศษที่มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย เป็นวิทยากรของท้องถิ่นยาเสพติดและการจัดทำแผนชุมชน องค์กรพลังชุมชน

คณะทำงานเครือข่ายประชาสังคมจังหวัดเชียงราย คณะทำงานสภาจังหวัดเชียงราย วิทยากรเรื่องไฟฟ้า วิทยากรลูกเสือชาวบ้าน และได้ประกาศเกียรติคุณสุดยอดแรงบันดาลใจของผู้หญิงเพื่อผู้หญิง ฯลฯ

ในด้านการศึกษา ปลัดโสภางจบปริญญาตรี 2 ใบ ใบแรกเป็นของเอกการจั้ดการทั่วไปจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ใบที่สองจากคณะรัฐศาสตร์ของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช และจบปริญญาโทสาขารัฐศาสตร์บัณฑิตที่มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

ชีวิตในวัยเด็กผูกพันอยู่กับสายน้ำเพราะเป็นลูกแม่น้ำยว่นซึ่งเป็นสาขาของแม่น้ำลาวและแม่น้ำอิง จึงมีภาพความทรงจำกับแม่น้ำมาตั้งแต่เด็ก “บ้านติดกับน้ำยว่น สมัยเด็ก ๆ ใช้ชีวิตประจำวันอยู่กับน้ำ เวลาซักผ้าก็ซักที่แม่น้ำ ปลาจะว่ายน้ำเล่นกับผ้าเรา เมื่อข้าวเย็นก็เอาไปให้ปลา”

ปลัดโสภางเริ่มงานด้านการอนุรักษ์เมื่อไปทำงานที่น้ำแม่กอน โดยการสร้างเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาขึ้นที่บ้านกอกร่วมกับชาวบ้าน เมื่อมาทำงานที่ตำบลสันมะค่าในปี 2549 ก็ได้ผลักดันการอนุรักษ์พันธุ์ปลาในลำน้ำอิงและน้ำพุร่วมกับผู้นำชุมชนและพระ เพราะเห็นถึงปัญหาต่อธรรมชาติและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน รวมทั้งการเห็นต้นทุนความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำอิงจากตัวอย่างการทำเขตอภัยทานของวัดที่มีปลาตัวใหญ่ ๆ โดยเริ่มทำเขตอนุรักษ์แห่งแรกขึ้นที่สบพุงในปี 2551 หลังจากเห็นผลสำเร็จหมู่บ้านอื่น ๆ ก็อยากทำด้วยจึงตั้งคณะทำงานและคณะกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูแม่น้ำพุ่งขึ้นมา หลังจากนั้นที่มีการขยายไปทำในหมู่บ้านอื่น ๆ ในลำน้ำอิง และตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูน้ำอิงขึ้น

สิ่งหนึ่งที่เป็นตัวชี้วัดถึงความสำเร็จและก่อให้เกิดความภูมิใจในการทำงานอย่างหนึ่งคือ การที่ 4 หมู่บ้านที่เป็นชุมชนชาวอีสานในสันมะค่ามีปลาไว้ทำปลาร้าตามวัฒนธรรมคนอีสาน “ครั้งหนึ่งที่ลงไปหมู่บ้าน ยายคนหนึ่งมาจับแขนเรา แล้วพูดว่าดีใจมากที่ช่วยให้มีปลาทำปลาร้า ไม่ต้องไปซื้อปลาจากที่อื่นมาทำ”

หลักการสำคัญในการอนุรักษ์ที่ปลัดโสภายใช้คือการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยมีภารกิจตั้งคณะทำงานและกรรมการต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อการดำเนินงาน การสร้างกฎระเบียบ และการปรับปรุงผู้ทำผิด ที่สำคัญยังประสานทุกภาคส่วน เข้ามาร่วม รวมทั้งการดึงเอาศาสนาและวัฒนธรรมพื้นบ้านมาใช้ในการอนุรักษ์ นอกจากนี้แล้วก็ยังมีแนวคิดในการใช้ปลาเป็นเรื่องนำร่องเพื่อเชื่อมโยงไปสู่การทำงานเรื่องอื่น ๆ อย่างเช่นการลดพื้นที่และแบ่งโซนการทำนาปรัง เพื่อแก้ปัญหาในช่วงที่เกิดการขาดแคลนน้ำในปี 2553-2554

นอกจากปลาแล้วปลัดโสภายยังทำงานด้านสิ่งแวดล้อมในเรื่องอื่น ๆ เช่น สภาพแวดล้อมในครัวเรือนและชุมชน การจัดการขยะ การจัดการน้ำ การรักษาป่าทั้งป่าชุมชนและป่าอนุรักษ์ การจัดการที่ดิน รวมถึงปัญหาสัตว์ป่า อย่างเช่นโครงการปลูกไม้สู่ป่าเพื่อแก้ปัญหาสิงปามากินลำไยของชาวบ้าน ในปัจจุบันก็กำลังร่วมกับหลายภาคส่วนในการพัฒนา “สันมะค่าโมเดล” ขึ้น โดยการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่น/เทศบัญญัติเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมของ ตำบลสันมะค่า ทั้งการทำวิจัย ศึกษาดูงาน และสัมมนาเพื่อให้เกิดการสร้าง ข้อบัญญัติขึ้นซึ่งจะถือเป็นแห่งแรกในจังหวัดเชียงราย

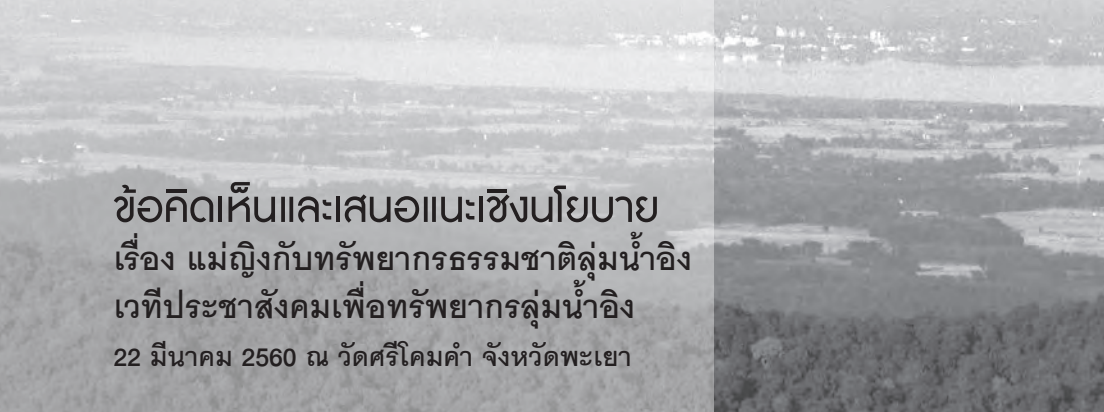
ความผูกพันกับสายน้ำ ความมุ่งมั่น ความรู้ ประกอบกับประสบการณ์และความรักในการทำงานเพื่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งยังเป็นผู้หญิงที่มีความอ่อนหวาน ละเอียดย่อม และมีมนุษยสัมพันธ์ทำให้เป็นที่รักใคร่ของทุกคน สามารถประสานความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ ได้ดี และลดความขัดแย้งลง ในขณะที่มีความแข็งแกร่งในตัว ลุยงานได้ทุกที่และทุกอย่างไม่แพ้ผู้ชาย จึงทำงานทุกอย่างที่ทำให้เกิดผลสำเร็จเป็นอย่างดี รวมไปถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วย ซึ่งถือเป็นแบบอย่างที่ดีของข้าราชการที่ทำงานเพื่อรับใช้สังคมและสิ่งแวดล้อม

เครือข่าย แม่หญิงลุ่มน้ำอิง

ด้วยการเห็นความสำคัญของบทบาทผู้หญิงต่อการอนุรักษ์จึงได้มีการดำเนินโครงการเพื่อส่งเสริมบทบาทแม่หญิงในการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำอิงให้เพิ่มมากขึ้น โดยการปรึกษาหารือและดำเนินงานร่วมกันของสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขงและเครือข่ายแม่หญิงพะเยา มีการเดินทางไปแลกเปลี่ยนและเรียนรู้กับแม่หญิงลุ่มน้ำอิงในจังหวัดเชียงราย ทั้งที่ตำบลสันมะค่า บ้านบุญเรือง และเชียงของ ทำให้เกิดการประสานความสัมพันธ์และร่วมมือกันเป็นเครือข่ายพร้อมตั้ง “เครือข่ายแม่หญิงลุ่มน้ำอิง” ขึ้นในปี 2559 ซึ่งได้ทำกิจกรรมหลายอย่าง เช่น การประชุม อบรมพัฒนาศักยภาพ การจัดสัมมนา ศึกษาดูงาน งานวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม และกิจกรรมอนุรักษ์ในท้องถิ่น นอกจากนี้แล้วเครือข่ายฯ ยังมีแผนที่จะทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เช่น การสร้างพื้นที่ตัวอย่างด้านการอนุรักษ์ที่ผู้หญิงเข้าไปมีส่วนร่วม เผยแพร่ความสำคัญของบทบาทผู้หญิง เป็นต้น

| การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันของแม่หญิงพะเยาและชาวบ้านบุญเรือง |

ข้อคิดเห็นและเสนอแนะเชิงนโยบาย เรื่อง แม่ญิงกับทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง เวทีประชาสังคมเพื่อทรัพยากรลุ่มน้ำอิง 22 มีนาคม 2560 ณ วัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา

“แม่” น้ำอิงมีความสำคัญต่อพวกเราตลอดลุ่มน้ำอิงทั้งชายและหญิง
อย่างไรก็ตามภายใต้ความสัมพันธ์ที่สมดุลระหว่างคนและธรรมชาติมีความ
แตกต่างระหว่างชายและหญิง เช่น ความเข้าใจ รับรู้ และผูกพันต่อธรรมชาติ
ที่ละเอียดอ่อนต่างกัน แม่ญิงเป็นผู้เชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติกับครอบครัว
ผ่านอาหารที่ได้จากธรรมชาติอย่างเช่นพืชผักจากป่าและปูปลาจากแม่น้ำ

ในขณะที่ทรัพยากรธรรมชาติได้ถูกทำลายลงไปเรื่อย ๆ เช่น กรณี
ป่าชุมชนบ้านบุญเรืองที่ภาครัฐจะยึดเอาไปเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษโดยไม่
คำนึงถึงสิทธิชุมชน การอนุรักษ์และฟื้นฟูธรรมชาติต้องอาศัยทั้งหญิงชาย
อย่างผสมกลมกลืนกันจะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์
และฟื้นฟูธรรมชาติอย่างครบรอบด้านและยั่งยืนในลุ่มน้ำอิง เราแม่ญิง
ทั้งในพะเยาและเชียงรายที่ได้รวมกันขึ้นเป็น “เครือข่ายแม่ญิงลุ่มน้ำอิง”
จะร่วมมือกับทุกภาคส่วนเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จดังที่ได้ตั้งไว้ พร้อมกับ
ได้มีข้อเสนอแนะต่อทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องคือ

1. การจัดการและแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมต้องคำนึงถึงความแตกต่าง
ระหว่างหญิงชายทั้งด้านบทบาทหน้าที่ ความสัมพันธ์ และ
ผลกระทบที่เกิดขึ้น
2. ต้องเคารพสิทธิและบทบาทหน้าที่ของแม่ญิง
3. มีการเสริมสร้างบทบาทแม่ญิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
เพิ่มมากขึ้น เช่น จัดเวทีกลางเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันระหว่าง
แม่ญิงกันเอง หรือกับภาคส่วนอื่น ๆ และเวทีนำเสนอข้อเท็จจริง
ต่อผู้มีอำนาจและสาธารณชน

4. ต้องเร่งสร้าง พื้นฟู รักษา และเผยแพร่ความรู้ของแม่ญิงที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ โดยเฉพาะการเผยแพร่ต่อเยาวชนคนรุ่นใหม่
5. มีการฟื้นฟูฐานอาชีพของชุมชนที่พึ่งพิงอยู่กับธรรมชาติ เช่น ป่าครอบครัว
6. ร่วมกันเฝ้าระวังปัญหาทรัพยากรในลุ่มน้ำอิง ที่กำลังเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

แม่ญิงลุ่มน้ำอิง

เครือข่ายแม่ญิง 2 จังหวัด เพื่อทรัพยากรลุ่มน้ำอิง

อิงฟอร์ม : เวทีประชาคมเพื่อทรัพยากรลุ่มน้ำอิง

เอกสารอ้างอิง

เดชรัตน์ สุขกำเนิด. 2560. “กระบวนการพหุภาคี กรณีป่าชุมชนบุญเรือง”.

โพสต์ทูเดย์, 28 มิถุนายน 2560. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<http://www.posttoday.com/social/think/500420>

ประชาชาติธุรกิจออนไลน์. 2559. “นักวิชาการชี้ ‘สตรี’ เป็นใหญ่ตั้งแต่
 ก่อนประวัติศาสตร์”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1482064177 (10 กรกฎาคม 2560).

สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง และคณะ. 2559. **โครงสร้าง ความหลากหลายทาง
 ชนิดพันธุ์สัตว์ พืชอาหาร และพืชสมุนไพรในพื้นที่ป่าชุมชนน้ำอิง**. เอกสาร
 อัดสำเนา.

สมภาร คินดี และธีระพงศ์ ไพธัมน์. 2555. **แม่หญิง (ผู้หญิง) แม่มนู: วิถีชีวิต
 และการต่อสู้**. อุบลราชธานี: องค์การแม่น้ำเพื่อชีวิต.

สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต. 2558. **วังสงวนในลุ่มน้ำอิง: การจัดการเขตอนุรักษ์
 พันธุ์ปลาโดยชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำและวิถีชีวิต
 ชุมชนลุ่มน้ำอิง**. เชียงใหม่: สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต.

สหทัยา วิเศษ และคณะ. 2545. **ลุ่มน้ำอิง**. พะเยา: โครงการพะเยาเพื่อ
 การพัฒนา.

สายัณห์ ข้ามหนึ่ง และคณะ. 2560. **ป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิงตอนล่างและ
 การจัดการโดยชุมชนท้องถิ่น**. เชียงใหม่: สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต.

สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ. 2536. **จากยอดห้วยถึงบุญบึง: สิทธิอำนาจ
 และระบบการจัดการทรัพยากรพื้นบ้านของชุมชนชาวนาลุ่มน้ำชี**.
 นครราชสีมา: โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ทางมานุษยวิทยาของอีสาน.